

Nieuws uit het project dagactieve nachtvlinders

Tekst: Jippe van der Meulen & Dick Groenendijk

Al lange tijd is bekend dat veel vlinders in Nederland achteruitgaan. Aanvankelijk was dit niet meer dan een algemene indruk, gebaseerd op het steeds minder zien van diverse soorten. Toen De Vlinderstichting het dagvlinderproject startte, was één van de belangrijkste stappen om de voor- of achteruitgang van deze groep te documenteren en zo goed mogelijk voor de afzonderlijke soorten in kaart te brengen. Ook voor nachtvlinders bestaat al lange tijd het vermoeden dat een aantal soorten achteruit is gegaan. Voor de groep van dagactieve nachtvlinders is De Vlinderstichting nu bezig de voor- en achteruitgang in beeld te brengen.

Hans Smeenk

Dwerghuismoeder.

Onbekendheid Lange tijd was weinig bekend over de verspreiding en het voorkomen van nachtvlinders. Door een vaak minder opvallend uiterlijk en voorkomen en de meer verborgen levenswijze zijn nachtvlinders minder bekend bij natuurliefhebbers dan dagvlinders. Maar inmiddels groeit

Summary

The latest information on the day-flying moths project is given. Just like the butterflies, the number of day-flying moths in the Netherlands is declining. Monitoring and comparison of the numbers of species before and after 1990 show that the situation is serious. Of the 120 selected species of day-flying moths, 38% have decreased drastically since 1990. These include *Hepialus humuli*, *Eupithecia pygmaeata* and *Celaena haworthii*. A further 49% have decreased to a lesser extent and for 8% there is no change. Since 1990 only 5% of the species have increased, among them *Tyria jacobaeae*.

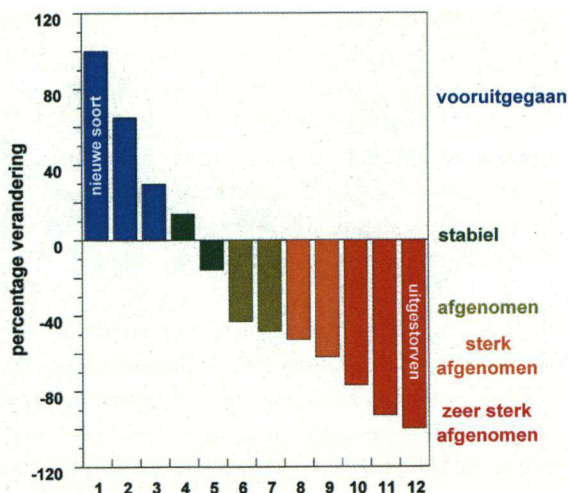
ook voor deze groep de aandacht. In 1992 startte De Vlinderstichting het nachtvlinderproject. Eén van de eerste stappen was de selectie van bijna 120 dagactieve macro-nachtvlinders. Door de publieksactie 'Nachtvlinders in het Zonnetje' werd bovendien een aantal opvallende soorten nachtvlinders speciaal voor het voetlicht gebracht. Mede door deze projecten groeit het aantal waarnemingen en De Vlinderstichting beschikt inmiddels over een database met een half miljoen waarnemingen van nachtvlinders. Ongeveer 100.000 hiervan betreffen de groep van de dagactieve nachtvlinders.

Schattingen In 1999 verscheen de 'Voorlopige atlas van de dagactieve nachtvlinders in Nederland' (Groenendijk & van Zuijlen, 1999). Het daarin opgenomen verspreidingsbeeld, zoals dit zich ontwikkeld heeft vanaf de 19e eeuw tot eind 20ste eeuw, bevestigde het vermoeden dat veel soorten sinds de eerste helft van de vorige eeuw sterk in voorkomen achteruit zijn gegaan.

De vaststelling in hoeverre een soort voor- of achteruit is gegaan is niet zo voor de hand liggend als op het eerst gezicht lijkt. De beste manier om voor- of achteruitgang te volgen is natuurlijk de methode van monitoring, zoals die bij onder andere dagvlinders wordt toegepast. Deze staat voor (dagactieve) nachtvlinders echter nog in de kinderschoenen. Een veel gebruikte methode is het vaststellen van het aantal uurhokken waarin een soort is waargenomen als percentage van het totaal aantal onderzochte hokken. De op deze manier berekende waarde geldt dan als maat voor de 'talrijkheid' van een soort en als uitgangspunt voor de schatting van de voor- of achteruitgang van een soort. Bepalen we op deze manier de 'talrijkheid' van een soort vroeger en nu, dan kunnen we ook de toe- of afname bepalen.

Drastische achteruitgang Voor de nachtvlinders vergelijken we de gegevens voor en na 1990. Deze periode is gekozen om een zo recent mogelijk beeld te krijgen. De berekeningen zijn alleen voor standvlinders uitgevoerd. Trekvlinders zoals de gamma-uil (*Autographa gamma*) en de kolibrievlinder (*Macroglossum stellatarum*), zijn buiten beschouwing gelaten, omdat die soorten geen vaste populaties in Nederland hebben.

Er zijn vijf categorieën van voor- of achteruitgang onderscheiden (figuur 1). Hopwortelboorder (*Hepialus humuli*), heidedaguil (*Heliothis maritima*), hoornbloemdwerpspanner (*Eupithecia pygmaeata*) en wollegras-uil (*Celaena haworthii*)

Figuur 1: Een aantal soorten dagactieve nachtvinders waarvan het percentage voor- en achteruitgang is berekend. Voor elke categorie zijn een paar voorbeelden gegeven: 1) kleine sint-jansolinder (*Zygaena viciae*) 2) sint-jacobsolinder (*Tyria jacobaeae*) 3) phegeavlinder (*Amata phegea*) 4) crème stipspanner (*Scopula ternata*) 5) nachtpauwoog (*Saturnia pavonia*) 6) frambozenglasolinder (*Pennisetia hylaeiformis*) 7) slakrups (*Apoda limacodes*) 8) dwerghuismoeder (*Panameria tenebrata*) 9) weegbreebeer (*Parasemia plantaginis*) 10) hopwortelboorder (*Hepialus humuli*) 11) hoornbloemdwergspanner (*Eupithecia pygmaeata*) 12) hommenvlinder (*Hemaris tityus*).

zijn zeer sterk achteruit gegaan. De meeste van deze soorten waren al zeldzaam voor 1990, maar na 1990 zijn ze nog veel zeldzamer geworden. Alleen de hopwortelboorder was voor die tijd een stuk talrijker. De oorzaak van de achteruitgang kan per soort verschillen. Veel sterk achteruitgegane soorten zijn gebonden aan een vrijwel alleen in natuurterreinen voorkomende biotoop, dat door biotoopvernietiging zeldzaam is geworden. Maar ook is de kwaliteit van het overgebleven leefgebied waarschijnlijk afgenomen door menselijke ingrepen. De precieze oorzaken zijn nog niet met zekerheid bekend maar komen waarschijnlijk overeen met die van dagvlinders. Een soort als de hopwortelboorder komt voor in allerlei gecultiveerde terreinen zoals akkerranden, bermen en tuinen en is ondanks deze brede biotoopkeuze toch zeer sterk achteruitgegaan. De hoornbloemdwergspanner is mogelijk achteruitgegaan door te intensief maaien van bloemrijke bermen (De Vos, 1999). Van een moerassoort als de wollegras-uil, die sinds de jaren zeventig dramatisch is achteruitgegaan, zijn de redenen voor de terugval onbekend, maar verdroging en ontginning van moerasgebieden liggen als mogelijke redenen voor de hand. Minder sterk afgenomen zijn bijvoorbeeld de slakrups (*Apoda limacodes*) en het boterbloempje (*Pseudopanthera macularia*). Een soort als de nachtpauwoog (*Saturnia pavonia*) is min of meer stabiel gebleven (cf Van Zuijlen, 1998). Ook zijn er soorten vooruit gegaan. De sint-jacobsvlinder (*Tyria jacobaeae*) is hiervan het meest sprekende voorbeeld. Wanneer alle soorten dagactieve nachtvinders over de vijf categorieën worden verdeeld, ontstaat een compleet beeld

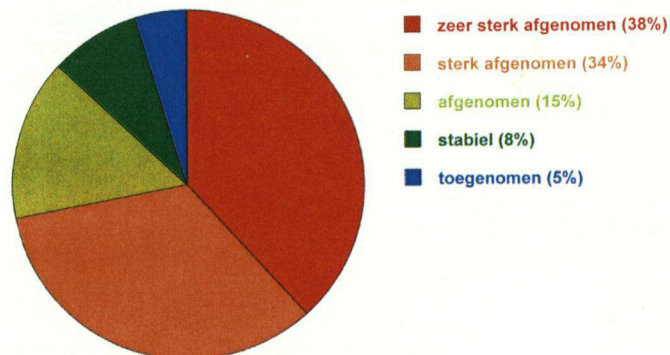
Harold van den Oetelaar

Nachtpauwoog.

van de voor- en achteruitgang (figuur 2). Dit beeld is niet zo rooskleurig. Het blijkt namelijk dat binnen de dagactieve nachtvinders meer dan 80% van de soorten achteruit is gegaan. Meer dan 30% is zelfs zeer sterk achteruitgegaan. Van slechts een klein deel is de situatie min of meer gelijk gebleven, terwijl maar een paar soorten vooruit zijn gegaan.

Betrouwbaarheid De vraag is natuurlijk hoe betrouwbaar dit beeld is. Bedacht moet worden dat allerlei factoren hun invloed kunnen hebben op het gepresenteerde beeld. De berekeningen zijn gebaseerd op losse waarnemingen en al naar gelang de interesse van waarnemers kunnen sommige soorten meer of minder gemeld worden. De hoeveelheid waarnemingen per periode waarop de berekeningen gebaseerd zijn, liggen in dezelfde orde van grootte. Maar in hoeverre de beide perioden qua type waarnemingen wel helemaal overeenkomen (denk bijvoorbeeld aan de verhouding collectiewaarnemingen versus veldwaarnemingen) en of alle soorten gelijke aandacht ontvangen, is nog onduidelijk. Wel duidelijk is dat de achteruitgang heel sterk is.

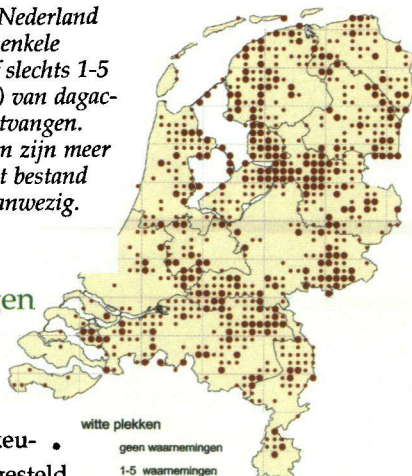
Figuur 2: Het percentage soorten dagactieve nachtvinders ingedeeld in vijf categorieën. De berekening is gedaan zonder trekvlinders en vergelijkt de periode van na 1990 met die van voor 1990.

Figuur 3: Atlasblokken in Nederland waaruit na 1990 nog geen enkele waarneming (grote stip) of slechts 1-5 waarnemingen (kleine stip) van dagactieve nachtvlinders zijn ontvangen. Uit alle overige atlasblokken zijn meer dan 5 waarnemingen in het bestand van De Vlinderstichting aanwezig.

Meer waarnemingen

nodig! De mate van achteruitgang dient door meer gegevens nog nauwkeuriger te worden vastgesteld.

Alle waarnemingen die u van deze groep van soorten heeft (zie voor een lijst de tabel in Groenendijk & Van Swaay, 2001), zijn hartelijk welkom. Niet alleen recente gegevens, maar ook eventuele oude waarnemingen zijn waardevol. Mocht u bijvoorbeeld beschikken over een collectie nachtvlinders waarvan de gegevens nog niet in ons bestand zitten, dan komen we graag langs om deze op te nemen. Behalve om de voor- en achteruitgang te berekenen zullen de gegevens gebruikt worden om een verspreidingsatlas te maken. Zoals uit het bijgaande kaartje blijkt ontbreken er uit vrij veel gebieden nog waarnemingen van dagactieve nachtvlinders (figuur 3). Voor een deel zijn dat minder inte-

Plaatsen en gebieden waar bij De Vlinderstichting nog vrijwel geen waarnemingen van dagactieve nachtvlinders bekend zijn. Tussen haakjes nadere omgevingsaanduiding.

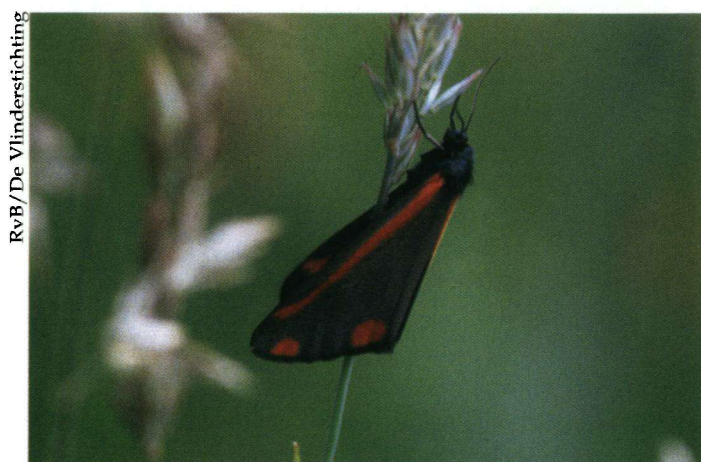
Friesland	Buitenpost, Surhuisterveen, Tijnje (N,Z), Wijde Ee (N,Z), Terhorne, Uitwellingerga, Langweer, Sloten (N,Z), Gaastmeer (N,O), Makkum-Hindeloopen, Galamadammen, Rottige Meenthe (W).
Groningen	Zuidhorn, Grootegast, Marum, Leek, Schildmeer(Z)-Slochteren, Bellingwolde-Vlagtwedde.
Drenthe	Roderwolde/Leekstermeer, Annen-Buinen, Borge-Valthe, Schoonoord, Hoogersmilde, Beilen (W,O), Meppel (O), Zuidwolde, Hollandsche Veld, Coevorden (N).
Flevoland	Urk, Kraggenburg-Blokzijl, Swifterbant (N), Dron-ten (O), Larserbos (N).
Overijssel	Giethoorn (O), Zwartsluis (N,O), Staphorst-Balkbrug, Kampen (W, N), Zwolle (N,O), Dalfsen-Lemeler(veld), Ommen (W,N), Windesheim-Olst, Raalte (N), Albergen (N,O,Z) Wierden (W,Z).
Gelderland	Nijkerk (Z), Lochem (W,N), Ruurlo, Zelhem, Bemmel-Gendt (Z), Ooij-Berg en Dal.
Utrecht	Eemmeer, Vinkeveense Plassen, Zegveld, Montfoort, Nieuwegein (O), Renswoude.
Noord-Holland	't Zand, Schagen (O), Obdam (Z), Landsmeer.
Zuid-Holland	Kagerplassen, Bodegraven/Zuideinderplas, Noordeloos-Lexmond, Vianen (Z).
Zeeland	Oosterland/Bruinisse, Tholen-Oost.
Noord-Brabant	Genderen-Heusden, Waalwijk (W), Rosmalen, Zeeland (N), Odiliapeel-Wanroij(sche Peel), Boxmeer (N), Prinsenbeek, Veldhoven (O), Budel-Dorplein.
Limburg	Wanssum (N), Blerick (O), Helden, Sittard (N), Schinnen, Hulsberg.

ressante poldergebieden in bijvoorbeeld Noord-Holland en Flevoland, maar ook in deze op het oog niet geschikte terreinen is soms toch nog verrassend veel te zien. Een ander deel van de 'witte gebieden' is potentieel geschikt voor meerdere soorten dagactieve nachtvlinders. In het overzicht is een aantal gebieden geselecteerd waaruit we nog geen (of in ieder geval heel weinig) waarnemingen van dagactieve nachtvlinders in ons bestand hebben zitten.

Hoe nu verder? Op grond van dit resultaat ligt er een duidelijke aanwijzing dat het met de dagactieve nachtvlinders in Nederland niet goed gaat. Te vrezen valt dat de situatie voor de meeste overige nachtvlinders niet veel rooskleuriger is. De achteruitgang is vergelijkbaar met die van de dagvlinders (Wynhoff & Van Swaay, 1995). Inmiddels is voor de meeste soorten dagvlinders de oorzaak van achteruitgang redelijk nauwkeurig bekend. Voor het merendeel van de nachtvlinders is dat niet het geval. Het is daarom erg belangrijk om eerst de verspreiding nog beter in beeld te brengen en aanvullend ecologisch onderzoek naar een aantal soorten in gang te zetten. Alleen dan kunnen gerichte beschermende maatregelen geformuleerd en uitgevoerd worden. En de resultaten zijn duidelijk genoeg om daar haast mee te maken.

Literatuur

- De Vos, R. (1999). Nederlandse Eupithecia-soorten waarnemen, determineren en registreren. Deel II, herkenbare doch wat moeilijke soorten. Handleiding van het Eupithecia-Project.
- Groenendijk, D. & M.P. van Zuijlen (1999). Voorlopige atlas van de dagactieve nachtvlinders in Nederland. Rapportnummer VS 99.30, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Groenendijk, D. & C.A.M. van Swaay (2001). Dezelfde vlinders, nieuwe namen: het vervolg. *Vlinders* 16(1): 6-8; 15-17.
- Van Zuijlen, M.P. (1998). Dagactieve nachtvlinders op de heide. *Natura* 95(4): 103.
- Wynhoff, I. & C.A.M. van Swaay (1995). Bedreigde en kwetsbare dagvlinders in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. De Vlinderstichting, Wageningen.

Sint-jacobsvlinder.